

ERENKÖY HASTANESİ VE TROİA KAZILARI ERENKOY HOSPITAL AND ARCHAEOLOGICAL STUDİES IN TROIA

Rüstem ASLAN

Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Troia kazı tarihçesinde İntepe büyük rol oynar. Calvert ailesinin Erenköy'deki konağı, 19. yüzyıldan itibaren Troia ve Troas bölgesi araştırmacılarının merkezi gibidir. Erenköy'ün bu rölü, hem Heinrich Schliemann'nın 1870'deki ilk deneme kazıları ve daha sonrasında, hem de Troia'da İngiliz bir subayın 1856'de ilk kez yaptığı kazı öncesi için geçerlidir. Schliemann'nın 1871'de başlattığı büyük çaptaki kazıları sonrasında, 1873 yılında bulduğu Priamos Hazinesi'nde de Erenköylüler büyük rol oynar. Çünkü Schliemann'nın en güvendiği kişi ile kazısında çalıştığı işçilerin çoğunluğu Erenköy'den gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: İntepe, Erenköy Hastanesi, Frank Calvert, Troia Kazıları

SUMMARY

Intepe is important in the history of archaeological studies in Troia. The house of Calvert Family in Intepe was used from the middle of the nineteenth century onward as a research center for the archaeological studies in the region. Moreover, Intepe was an important source of workers for several researchers working in the region: the British engineer Brunton who first conducted excavations at Troia in 1856, Schliemann and others depended on Intepe for workers. In fact almost all workers in Schliemann's excavations in Troia came from Intepe. In short, Intepe played a pivotal role in that archaeological studies in the region since it supplied workforce for the excavations from the 19th century until now.

Keywords : İntepe, Renkioi Hospital, Frank Calvert, Troia Excavations

İngiltere, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 1854/1856 yılları arasında Rusya'ya karşı verdiği savaş, büyük oranda Kırım Yarımadası'nda geçmesi nedeniyle *Kırım Savaşı* olarak adlandırılmıştır (Baumgart, 2001: 1 vd.). Bu yazıda, söz konusu savaşın nedeni ve sonuçları, konunun dışında kaldığı için ele alınmayacaktır; ancak Kırım Savaşı'nın Türkiye'deki izleri İstanbul, İzmir ve özellikle Çanakkale'ye kadar uzanmaktadır (Attewell 2006: 3). Bu yazıda *Kırım Savaşı*'nın Çanakkale, daha doğrusu Erenköy'deki izleri sunulmaya çalışılacaktır: İngiltere ordusu, *Kırım Savaşı* öncesi bir kuşaktır savaştan uzak kalmıştır. Bu nedenle de savaşa hazırlıksız yakalanmıştır. Bunun yanısıra savaşılan bölgenin İngiltere'ye olan uzaklığı çok önemli lojistik sorunları birlikte getirmiştir. İngiliz basınındaki ordunun lojistiği ile ilgili olumsuz yazıların çoğalmasından dolayı, İngiliz hükümeti *Florence Nightingale*'i Üsküdar (İstanbul)'daki hastanenin başına getirmiştir. Kırım'dan Ege Denizinin en uç noktalarına kadar hastaneler kurmuştur; ancak Renkioi'deki askeri hastane bunlar arasında en az bilinenidir (Res. 1). *Isambard Kingdom Brunel*'in planladığı prefabrik hastahane, 1855 yılında mühendis *John Brunton* (Res. 2) tarafından gerçekleştirilir (Attewell 2005: 612). Söz konusu bu proje dünyanın ilk prefabrik olması nedeniyle mimarlık tarihinde büyük önem taşır (Thompson ve Godin: 1975). Hastanenin bugünkü yeri saptabilinmiş olmakla beraber, hastaneden geriye *neredeyse* hiçbir şey kalmamıştır (Resim 3-5) Bu önemli projeden günümüze kadar ulaşan sadece bu önemli hastahanin çeşme taşıdır (Resim 6-7), (Silver: 2004, 150, Fig. 3). Mimarlık tarihi için bir ilk olan *Renkio Hospital* projesi aynı zamanda İnce Tepe Troia ilişkisini gösteren en eski belgedir de. Çünkü söz konusu bu çeşme taşının üstündeki yazıtta, şunlar yazılmıştır: RENKIO BRITIS CIVIL HOSPITAL – 1856- JOHN BRUNTON –ENGINEER. İşte bu yazıt aynı zamanda Erenköy Troia ilişkisindeki en eski buluntu olma özelliğini taşımaktadır: Yaygın olarak bilinmese de *Frank Calvert* (1863-65) ve *Heinrich Schliemann* (1870-1890) kazıları öncesinde, Hisarlık Tepe (Ilium Novum)'daki ilk kazı Erenköy Hastanesi'nin mühendisi *John Brunton* tarafından yapılmıştır (Clapham: 1939). 1855 yılında Erenköy'de sivil bir hastane yapma kararı verildikten sonra, Brunton Çanakkale'ye gelir ve Çanakkale'de İngiliz konsolosluğu yapan Calvert ailesi ile tanışır (Heuck Allen, 1996, 76). Ancak Brunton- Calvert ailesi ilişkisine geçmeden önce Calvert ailesinin Çanakkale'deki yaşamları üzerine biraz bilgi vermek, konumuzla ilgili daha sonraki olayları anlamak için faydalı olacaktır.

Çanakkale Boğazı'nın daha etkin kontrolü için 1462 yılında yapılan Çimenlik kalesinin etrafında gelişmeye başlayan bir tür garnizon karakterli Çanakkale 15. yüzyıldan itibaren, göç, ticaret gibi farklı nedenlerle azınlıkların da yaşadığı, kültürel anlamda zengin bir kent olma özelliğini kazanır. 1816 yılında iki bin olan evlerden, 80 tanesi Musevilere, 150 tanesi Ermenilere, 300 tanesi Rumlara ve geri kalanı ise Türklere aittir (Heuck Allen: 1999, 16, dipnot. 39). 1842 yılındaki bir rapora göre nüfusu yaklaşık 11 000'dir. *Kırım Savaşı* sonrasında ise nüfusun 1856 yılında 12 000 olduğu tahmin edilmekte (Heuck Allen: 1999, 16). Çanakkale'de yaşayan herkes Türkçe konuşmakla birlikte, azınlıklar kendi dillerini de kullanmaktadırlar. Yüzyılı yakın bir süre Çanakkale Musevileri *British Levant Company*'nin temsilciliğini yürütmüşleridir. *Tarragano* ve *Gormezano* ailesi bunlar arasında en çok tanınanıdır. Bu iki kişi aynı zamanda farklı pekçok Avrupa ülkesinin konsolosluğunu da yürütmektedirler. Bir ailenin birden fazla ülkenin konsolosluğunu yürütmesi o dönemde oldukça normal bir durumdur. Çanakkale'deki bu model Calvert ailesi tarafından da gerçekleştirilir. Anne tarafından Calvertlerin amcası olan Chrles Alexander Lander (1786-1846) 1829 yılında Malta'dan gelerek Çanakkale'deki İngiliz konsolosluğu görevini üstlenir. Daha sonraki yıllarda Lander'in Çanakkale'ye gelen yeğenleri konsolosluk işlerini devam ettirirler. Çanakkale'deki meşhur Calvert konağını da 1852 yılında yaptırırlar. Amcaları Lander'in ölümü sonrasında, Frederick William Calvert (1819-1876) 1847 yılında İngiliz konsoloslu olur; ama aynı zamanda Prusya'nın da fahri konsolosluğuna da yürütür. Kardeşi James (1827-1896) Birleşik Amerika Devletlerinin konsoluk görevini üstlenmiştir. En küçük kardeşleri Frank Calvet ise, anadili İngilizce dışında, Rumca, Türkçe, İtalyanca ve Fransızca'yı çok iyi bilmektedir; ayrıca arkeoloji ve tarihe meraklıdır. yaptığı Troas araştırmalarının yanı sıra ailenin ticaret işlerine de yardımcı olur (Heuck Allen: 1999: 16-17. Fig. 2, 3, 4). Calvert ailesi mensuplarının gömüldüğü aile mezarlığı Çanakkale'de bulunmaktadır (Res. 8). Calvert ailesinin Çanakkale'deki konağı dışında, farklı yerlerde çiftlik evleri de vardır. Bunlardan biri amca Lander'in Çanakkale Boğazı'na bakan Erenköy'deki çiftlik evidir (Resim 9, 10) (Heuck Allen 1999: 20 vd.). Klasik bir kolonyalist olan Frederick Calvert, Avrupa'daki yeni tarım tekniklerini uygulamak için Troas'ın daha iç taraflarında genişçe bir arazi daha alır. *Hisarlık* (ya da Asarlık/ Troia)'ın yaklaşık 3 km. güneydoğusundaki *Batak Çiftlik* (ya da Thymbra Farm) olarak adlandırılan bölgede 1839 yılında bir çiftlik evi yaptırır (Resim

11), (Robinson: 2006, 52 vd.). Arkeoloji literatüründe daha sonraki yıllarda *Hanay Tepe* olarak tanınacak bu önemli tarihöncesi höyük de bu arazinin içinde yer almaktadır. Frederik Calvert'in bu kolonyalist yaklaşımını Frank Calvert kendi ilgi alanı için, yani arkeolojik araştırmaları için kullanır. Çünkü Erenköy'de antik yerleşme *Ophyrneion*, *Batak Çifliği*'nde Thymbra vardır. Ayrıca yaklaşık yirmi yıl sonra kazısı yapılabilecek olan olası Troia / İlion (Asarlık Tepe) de buraya çok fazla uzak değildir. Zaten bir süre sonra Asarlık Tepe'nin bir bölümü de Frank Calvert tarafından satın alınır (Robinson 2006: 463 vd.). John Brunton 1856 yılında Çanakkale'ye geldiğinde karşısında 25 yıldır Çanakkale'de yaşamakta olan Calvert ailesini bulur. Calvert'lerin hem bölgedeki ilişkileri çok iyidir, hem de dil ve çevreyi tanıma gibi sorunları aşmışlardır. Brunton uzun araştırmaları sonucunda Calvert ailesinin çitlik evinin olduğu Erenköy'ün 1, 5 km kuzeydoğusunda (bu günkü Tusan Hotel ve Güzelyalı'ya doğru olan arazi) hastaneyi yapmaya karar verir ve hemen çalışmalara başlar. John Brunton'un hastane için seçtiği yer, aynı zamanda 1834 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk karintinanın da yapıldığı yer olma özelliğini de taşımaktadır (Sarıyıldız 1996: 6; Aslan 2002: 927). Brunton, birlikte çalıştığı Frederick Calvert ve Calvert ailesi ile çok iyi ilişkiler geliştirir; hatta 25 Ağustos 1856 tarihinde İngiliz subayı *William J.Chad* ile evlenen Lander'in kızı *Louisa Lander*'in düğününde Frank Calvert'le birlikte şahitlik yapar (Heuck Allen 1999: 77, dipnot 32). 1856 yılında Renköy Hastanesi ile Calvert evine saldıran “Başı Bozuklar” Brunton'nın da yardımı ile İngiliz askerleri tarafından Erenköy'de öldürülür (Silver 2004: 151). 1856 yılının kışında, o güne kadar yapılmış hastahanelere örnek olacak Erenköy hastanesi bitirilir, ancak tam bu sıralarda İngiliz hükümeti Rusya ile barış imzalar. Bunun üzerine Londra'daki Savaş Merkezi Brunton'a bütün çalışmaları hemen durdurmasını emreder. Bunun üzerine Brunton, emrindeki eğitimli 150 askerle Troia ovasında, bölgedeki bazı arkeolojik yerlerde kazı yapmak için kamp kurar. Brunton, bölge ile tüm arkeolojik bilgileri Frank Calvert'ten alır. Brunton bir arkeolog değildir ve tek amacı hazine bulmaktır. Bu nedenle oldukça hızlı ve tahrip edici bir şekilde kazılar yapar, tuttuğu kısa günden başka kazı yaptığı yerler ve buluntuları ile ilgili pek fazla bilgi vermez. Yazdıklarından, askerlerin eski eserleri buldukça daha fazla motive olduklarını ve daha hızlı kazdıklarını öğrenmekteyiz. Özellikle “*Illium Novum*” yani *Ilion/Troia*'da yaptığı kazının biraz daha ayrıntıları değinir. Depremle yıkılmış bir tapınağı kazmaktadır, çok sayıda mozaikli yapı

açığa çıkartır. Kesin olarak belirlenemese de kazı yaptığı yerin Troia'nın doğusu olduğunu tahmin edebilmekteyiz. Londra Savaş Merkezi'nin geri çağırması nedeniyle çalışmalarını kesmek zorunda kalır; böylece kesmeyi planladığı mozaikli yapı da bu sayede tahrip olmaktan kurtulur. Savaş bittiği için hastanenin bir işlevi kalmamıştır; bu nedenle binalar sökülerek satılmıştır (Heuck Allen 1999: 78). Calvert ailesinin yardımıyla Brunton Troia Ovası ve çevresinde yedi farklı yerde kazılar yapmış ve çıkardığı eserleri *British Museum*'a vermiştir (Heuck Allen 1999: 78; Cook: 1973: 58). Calvert ailesinin Erenköy'deki evi 19. yüzyılın başından beri, neredeyse bölgeyi gelen eden herkes tarafından ziyaret edilmiştir. Gerçi Calvert ailesinin Erenköy'deki ilk evleri 1838 yılında içindeki kütüphanesi ile birlikte tümüyle yanmıştır, ancak *Frederick Calvert* aynı yere yeni bir ev daha yaptırır (Robinson: 2006, 61). 1853 yılında Erenköy'ü ziyaret eden *George Frederick Howard* evin anlatırken “*müthiş manzarası olan villa*” diye bahseder (Robinson: 2006, 62). Frank Calvert'in 1860 yılında Coloniae ve Ophryneion üzerine yayınladığı makalede Erenköy'ün bir de planında “Calvertlerin evi” olarak işaretlenmiştir (Calvert 1860: 291-296). Çizimden Calvertlerin evinin Erenköy'ün en büyük evi olduğu anlaşılmaktadır (Res. 9). 1876 yılına kadar Calvertler burayı çiftlik evi olarak kullanırlar. Yazılanlardan bu tarihten itibaren, artık Calvert'lerin burada oturmadığını görüyoruz. 1870 yılında Calvert, Schliemann'a evi kazı çalışmalarında kullanması için önerirse de, bu gerçekleşmez. 1878 yılında Frank Calvert, Erenköy için ilgisiz bir şekilde “*küçük bir köy*” olarak bahseder, ancak ev o tarihe kadar halen Calvert ailesinin malıdır. Birkaç yıl sonra Schliemann'nın Troia kazılarına katılmak için Erenköy'ü ziyaret eden Calvert'in dostu *Rudolf Virchow*, Erenköy'ün güzelliğinden bahseder, ancak evle ilgili hiçbir not yoktur (Robinson 2006: 62). 1880'li yılların başından itibaren söz konusu bu evin Calvertlerin malı olmaktan çıktığı kesin gibidir. 1960'lı yıllarda Erenköyü ziyaret eden Cook, evden hiçbir izin geriye kalmadığını belirtmiştir (Cook 1973: 63). Söz konusu bu evin günümüzdeki yeri saptanabilmiş değildir. 1922 sonrasında Erenköylü Rumların göçmesi sonrasında büyük bir hızla yıkıldığı tahmin edilen eve ait hiçbir görsel malzeme yoktur (Res. 11). Erenköy'ün Troia kazılarında oynadığı rol Brunton ve Calvert'in yaptığı kazılarla sınırlı kalmaz. 1871'den itibaren Hisarlık Tepe'de büyük kapsamlı Schliemann kazıları sırasında da Erenköy'ün önemi devam eder. Yunan hayranlığı nedeniyle kendisine Athenalı bir eş seçen Heinrich Schliemann'nın Rumlara karşı duyduğu yakın ilgi, Troia kazılarında da devam eder. İlk resmi

kazılarının başladığı 1871 yılında yazdığı mektupta şu bilgiler yer almaktadır:

“İşçilerimin hepsi Rum ve komşu Renköy’den geliyorlar. Sadece Rumların çalışmadığı Pazar günü Türk işçi getiriyorum. Her gün 30 kuruş ödediğim Renköylü uşağım Nikolas Zaphyros yevmiyelerin ödenmesinde bana çok yardımcı; çünkü her işçiyi tanıyor ve namuslu. Yönetme kabiliyeti ve iş hakkında bilgisi olmadığı için maalesef işlerimde yardım edemiyor” (Esin: 1991: 24).

Schliemann kimi zaman 130 işçiyle kazılarını her geçen gün biraz daha hızlandırmaktadır. Amacı biran önce Priamos’un hazinelerini bulmaktır. Schliemann nihayet 1873 yılındaki kazılarda aradığı hazineleri bulur ve tüm hazine buluntularını yurt dışına kaçırır. Burada da Erenköy önemli bir rol oynamaktadır; ancak hazinenin bulunuş ve kaçırılış öyküsüne geçmeden, Erenköy’ün Troia buluntularıyla olan diğer bir ilişkisine değinelim: Hazine bulunduğu işçiler arasında duyulunca yine 1873 yılında Kumkaleli iki işçi üç farklı yerde altın takılar bulmuşlardır. Bu buluntuların büyük bir kısmını Erenköy’deki kuyumcuda eritirken Kumkale zaptiyesi tarafından ele geçirilmiş ve İstanbul’daki müzeye gönderilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde sergilenen Troia altın buluntularının bir bölümü elkonolan sözkonusu bu buluntulardır (Esin 1993: 186). Schliemann’ın Troia’da bulduğu “Priamos Hazinesi” ve kaçırılışına geri dönersek: 31 Mayıs 1873. Osmanlı İmparatorluğu’nu temsilen Hisarlık kazılarına katılan kazı komiseri Amin Efendi’ye işçiler o sabah önemli bir eser bulunduğu haberini verirler. Bunun üzerine Amin Efendi buluntuları görmek ister. Schliemann bu isteği geri çevirir. Bu duruma çok sinirlenen Amin Efendi, otoritesini sağlayacak yardımı almak için Çanakkale’ye gider. Daha sonraki araştırmalardan bilindiği üzere, hazine çıkartılırken Schliemann’ın en çok güvendiği işçisi Erenköylü Yannakis vardır; ancak Schliemann’ın karsı Sophie Hisarlık’ta değildir. Schliemann buluntuları kulübesinde saklar ve çalışmaya devam eder. Akşam saati Almanya’dan konukları gelmiştir. Oldukça kızgın Amin Efendi ise ortalıkta dolaşmaktadır. Schliemann’ın buluntuları kontrol edecek zamanı yoktur. Tüm buluntuları sarıp sarmalar ve bir notla *Frederock Calvert’in Thymra Çiftliği*’ne yollar. Frederick Calvert’e yollanan notta şunlar yazılıdır (Easton 1994: 221vd.)

“Size bu notu yazdığım için üzgünüm, ancak oldukça sıkı bir şekilde gözlemlenmekteyim; bana çok kızan Türk kazı komiseri, bilmediğim bir nedenle yarın kulübemi aramak istiyor. Bu nedenle sizden, bedelini ödemek şartıyla, 6 küfe ve bir paketi saklamanızı ve

hiçbir şekilde Türklerin eline geçmemesini sağlamanızı rica ediyorum” (Easton 1994: 224).

Yannakis hava karardığında emanetleri gizlice Calvertlerin çiftliğine götürür. Altı gün sonra, Yannakis ve yine Erenköylü olan *Spiridon Demetriou* gece yarısı eserleri almak için *Thymbra Çiftliği*’ne giderler. Calvertler onlara üç at verir ve Schliemann’ın iki sadık işçisi Troia Ovası’ını geçerek kuzeydeki, Erenköy’ün hemen altındaki *Karanlık Liman*’a doğru yola koyulurlar. Burada Yunanistan konsolosunun organize ettiği şekilde Yunan gemisi *Taxiarches* gemisi beklemektedir. *Spiridon Demetriou* malları gemiye yükler ve gemi önce Syros adasına oradan da Schliemannın evinin olduğu Athena’ya doğru yola koyulur (Easton 1994: 225 vd.). 1945 yılında, II. Dünya Savaşı sonrasında Puşkin Müzesi’ne kadar devam eden „Priamos Hazinesi”nin (Res. 12) yolculuğu böyle Erenköy’den başlar.

Yukarıdan yazılanlardan da anlaşılacağı gibi İtepe/Erenköy Troia araştırmalarında Calvert öncesi, Calvert ve Schliemann dönemindeki kazılarda büyük bir rol oynamıştır. 19. yüzyılda başlayıp 21’nci yüzyıla kadar devam eden bu modern “Priamos Hazinesi” mitolojisinin en önemli istasyonlarından her anlamıyla İtepe/Erenköy’dür.

KAYNAKÇA

Aslan. R.

2002 “Die Beziehung zwischen Mensch und Umwelt in der Troas in Osmanischer Zeit.“ *Mauer Schauer. Festschrift für Manfred Korfmann.* R.Aslan, S. Blum, G. Kastl vd (derl). Remshalden-Grunbach. Greiner. Band 3. . 923-934.

Attewell. A. (Edit)

2006 *Lessons From Renkio.* London. Florence Nightingale Museum.

Baumgart. W.

2001 *The Crimean War, 1853 – 1856.* London . A Hodder Arnold Publication.

Calvert. F.

1860 “Contributions to the Ancient Geography of the Troad: On the Site and Remains of Ophrynum.” *Archaeological Journal* 17, 286-296.

Clapmann. J. H.(ed.)

1939 *John Brunton’s Book.* Cambridge

Cook. J.M.

1973 *The Troad. An archeological, and topographical study.* New York. Oxford Univertsy

Press.

Easton. D. F.

- 1994 “Priam’s Gold: The Full Story.” *Anatolian Studies* 44. 221-243.
Esin. U. (derl).
1991 *Heinrich Schliemann. Kazı Raporları ve Mektuplardan Seçme Parçalarla*. İstanbul. Sandoz Kültür Yayınları.
Esin U.
1993 “19. Yüzyıl Sonlarında Heinrich Schliemann’ın Troya Kazıları ve Osmanlılarla İlişkileri” *Osman Hamdi Bey ve Dönemi. Z. Rona* (derl). İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1993, 179-191
Heuck Allen. S.
1999 *Finding the walls of Troy. Frank Calvert and Heinrich Schliemann at Hisarlık*. Berkeley-Los Angeles-London. University of California Press
Robinson. M.
2006 *Schliemann’s silent partner: Frank Calvert (1828-1908). Pioneer, Scholar and Survivor*. New York. Xlibris Corporation.
Sarıyıldız. G
1996 *Hicaz Karantina Teşkilatı (1865-1914)*. Ankara. Türk Tarih Kurumu.
Schliemann. H.
1874 *Atlas trojanische Alterthümer*. Leipzig. Brockhaus.
Silver. C.
2004 “Renkioi Hospital (1855-1856) and the ancient world.” *Studia Troica* 14: 147-156.
Thompson. J. ve Goldin. G.
1975 *The Hospital. A Social and Architectural History*. New Hawen. Yale University.